

Šiandieniai Vinco Mykolaičio-Putino vertinimai

Justina Sinkevičiūtė: Sveiki visi, susirinkę į diskusiją „Vinco Mykolaičio-Putino vertinimai šiandieniniame literatūros moksle ir kritikoje“ Putino namuose-muziejuje. Šiandien, 2023 metų sausio 6 dieną, yra jo gimtadienis ir Trijų Karalių šventė, ir dar 130-osios Mykolaičio-Putino gimimo metinės. Pristatau diskusijos dalyvius: Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto vyriausiąją mokslo darbuotoją, Vilniaus universiteto profesorę Dalią Satkauskytę, laikraščio *Šiaurės Atėnai* redaktorę Giedrę Kazlauskaitę, Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto vyresnįjį mokslo darbuotoją daktarą Manfredą Žvirgždą, parašiusį įvadinį straipsnį leidiniui *Vincas Mykolaitis-Putinas. Dienoraštis, 1938–1945*, ir diskusijos moderatorių – filologą, Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyno vedėją Virginiją Gasiliūną. Perduodu žodį jam.

Virginijus Gasiliūnas: Keletas įžanginių sakinių. Mūsų pokalbio tema „Vinco Mykolaičio-Putino vertinimai šiandieniniame literatūros moksle ir kritikoje“ vyresniems gali priminti tokią „Vagos“ leistą knygų seriją – *X. Y. literatūros moksle ir kritikoje*. Diskutuoti tokia tema būtų per platu, tad rengėjos įterpė žodį *šiandieniniame*. Pašnekovams pasiūliau tokias to žodžio ribas: šiandiena – nuo 1989-ųjų iki dabar. Kodėl nuo 1989-ųjų? Pirma: 1989 m. išėjo naujųjų Mykolaičio-Putino *Raštų* pirmas tomas, be jokių cenzūros korekcijų. Antra: tuo metu, jei kas norėjo, jau galėjo pasakyti, ką iš tiesų mano. Kai buvo paviešintas žodis kitaip manusių apie Putiną ir Antaną Vienuolį, įvyko pirmoji, viena reikšmingiausių su rašytojų vertinimu susijusių diskusijų, kuri, man atrodo, iš literatūrologų akiračio yra dingusi. Turiu omeny trijų Antanų (Miškinio, Kučingio ir Dambrausko) iš Sibiro parašytus laiškus Putinui ir Vienuoliui. Reaguodama į tų laiškų publikaciją *Sietyne* profesorė Vanda Zaborskaitė suformulavo pamatinį klausimą: kas yra tiesos sakymas? Tai tokia buvo šiandienos pradžia.

Pirmoji užsirašyta šito pokalbio tema skamba taip: ar / kaip / kiek keitėsi Putino kūrybos ir asmens suvokimas ir vertinimas keičiantis Lietuvai, t. y. pakeliui į laisvę? Kai kurie autoriai iškart buvo nurašyti, tarkim, koks Aleksandras Gudai-

tis-Guzevičius, nors jo antroji žmona, bent jau Vytauto Kubiliaus atsiminimuose, yra įsimintinos frazės apie Putiną autorė: esą ji 1967 m. vasarą Antakalnio g. 8 kaimynams pareiškusi: mirė paskutinis lietuvių poetas, liko tik tarybiniai. Nors dar Antanas Miškinis, tame name gyvenęs, buvo gyvas. Taigi, koks jūsų prisiminimuose Putino, kaip asmens ir kūrėjo, perėjimas iš vieno laiko į kitą?

Dalia Satkauskytė: Mano profesinė karjera neabejotinai susijusiu su Vincu Mykolaičiu – VU diplominių darbų rašiau iš simbolizmo, simbolizmą rinkomės kaip galimybę nekalbėti apie tarybinę ideologiją, Putino poezija man buvo viena svarbiausių. Rašydama tą darbą susipažinau ir su tarpukario kultūrine spauda, sėdėdama VU vadinamajame spec. fonde kartais net pamiršdavau, kad leidimą čia patekti gavau tik dėl diplominio, kuris vėliau mane atvedė į Literatūros ir tautosakos institutą. Vytautas Kubilius jį perskaitė ir pamatė manyje kažkokią perspektyvą. Rašyti apie Putino poeziją tuo metu man reiškė ir rašyti apie lietuvių literatūros modernėjimą. Po truputį toks supratimas, kad Putinas buvo didysis poezijos modernizatorius, ėmė keistis. Jau paskutiniuose kursuose mums pradėjo dėstyti išėivijos literatūrą, ir pasirodė, kad mūsų literatūros raida yra sudėtingesnė, kad Putinas tapo centrine literatūros modernizacijos figūra dėl to, kad visa išėivijos literatūra iki tol buvo neprieinama. Jau dirbdama LLTI skaičiau bene pirmą savo mokslinį pranešimą apie eilėraščių rinkinį *Tarp dviejų aušrų*, kažką apie įstrigusį išsilaisvinimą, mat jau buvau paskaičius Vytauto Kavolio *Sąmoningumo trajektorijas*. Konferencija buvo skirta rašytojo 100 metų jubiliejui, vyko dabartinėje Prezidentūroje, tuometiniuose Menininkų rūmuose. Prisimenu, kad jaučiausi kaip pompastiškame minėjime, mišiose, pagarbinime, o tada jau formavosi nuomonė, jog esminė autoriaus ir jo kūrybos gyvybės sąlyga yra vertinimų įvairovė ir net tam tikras prieštaravimas. O apie Putiną buvo linkstama kalbėti klišėmis: individo laisvės dainius ir pan. Paskui buvo išleistas straipsnių rinkinys, kur ir mano varganas straipsnelis įdėtas, o kiek vėliau ir prisiminimai apie Putiną, kur rašytojo įvaizdis toks monolitiškai nuglaistytas, atrodo, kad rašytojo įvaizdis buvo stipriai kontroliuotas. Prie Putino kūrybos – poezijos ir *Altorių šešėly* – grįžau ne kartą, rašiau apie jį savo knygoje *Subjektyvumo profiliai*. Prisimenu, kad *Altorių šešėly* man jau buvo nuobodus, nervino plokščias, kone publicistiškas stilius, bet mūsų literatūros istorijoje tai nepaprastai svarbus romanas, toks vadinamasis buržuazinis romanas – čia ir meilės istorija, ir asmens tapšmas, socialinė kritika. Tokie romanai Vakarų Europoje atsirado XIX a., mes vėlavome, bet vis dėlto tokį romaną turime.

Irena Balčiūnienė (iš salės): Ir atsiminimų knygai apie Vincą Mykolaitį-Putiną buvo atrinkinėjama, ką skelbti, ko neskelbti. Apie tai yra rašiusi Donata Mitaitė.

D. S.: Tai juntama ir skaitant šiandien. Ir tai yra blogai, nes gauname tokį gana saldų, ne, nesaldų, tačiau tokį, na, dvasingą, monumentalų nelabai gyvo žmogaus vaizdą. Vienintelis įsiveržimas yra Juozo Keliuočio atsiminimai, gana drastiški, akivaizdžiai matyti, kad jis Putino negalėjo pakęsti. Įsiveržimas ne tiek problemiškas, kiek žmogiškas. Nežinau, kas skaitėt, bet Keliuotis ten Liudą Vasarių išvadina mème, tikru lietuvišku liurbiu ar panašiai Kaip jis atsidūrė tarp kitų pagarbinančių prisiminimų?

I. B.: Buvo vengta kitų dalykų, o vienas *nesusipratėlis* paliktas.

D. S.: Panašu. Nekukliai pagalvojau, kad mano požiūrio raida atspindi platesnę santykio su Putinu raidą. Iš tikrųjų į mūsų tyrinėjimus atėjo labai daug kitų autorių, daug kitų problemų. Visi puolėme tirti išėivijos literatūros, aš taip pat. Bet paskui, kaip minėjau, prie Putino vis sugrįždavau. Ir dažnai norėdavau kažkaip pašiaušti tą nuglaistytą įvaizdį.

Beje, prisimenu vieną epizodą iš savo mokyklinių metų, jaunųjų literatų konkurso Vilkaviškyje. Nors esu kilusi iš provincijos, savimi labai pasitikėjau, kaip gali pasitikėti tik jauni žmonės. Diskutavome su vienu mokytoju; jisai sakė, kad nemoka vaikams dėstyti Putino. Dėl abstraktumo lygio. Aš klausiau: kaip galite nemokėti dėstyti? O dabar suprantu tą mokytoją.

V. G.: Manfredai, o kokie tavo jaunystės prisiminimai?

Manfredas Žvirgždas: Mano jaunystės prisiminimai, žinoma, dar labiau nutolę nuo Putino. Jokios autentikos ten jau nereikia ieškoti ar santykio su pažinojusiaisiais žmonėmis. Na, mokykloje rašiau dvyliktos klasės egzamino darbą iš Putino. Iš *Altorių šešėly*. Vis tiek susijęs.

D. S.: Būtų man davę, aš irgi būčiau rašiusi.

M. Ž.: Bet, pasirodo, tas laikas buvo labai įdomus, ta pati pradžia. 1988–1989–1990 m. pasirodo pirmieji straipsniai, taip pat ir išėivijos moksliniai straipsniai. Iš

išeivijos galima išskirti Nyką–Niliūną su ryškiausiu tekstu apie Putiną, kuris, tarsi atsitiktinai atsiradęs, be jokio gilesnio apmąstymo, tačiau kartu su tokia erudicija ir refleksija to, kas buvo Putinas. Nyka parašė išsamų straipsnį apie Putiną Bostono *Lietuvių enciklopedijai*, jo gyvenimo ir kūrybos prieštaras aptarė straipsnyje, kuris paskelbtas jo kritikos tekstų rinktinėje *Temos ir variacijos*. Niliūnas įvardija Putiną gana kritiškai, kaip vidinį emigrantą nuo pat ankstyvos jaunystės, atvirkščią Prometėją, kurio visa kūryba esmingai autobiografinė, ir lygina jį su Maironiu, sakydamas, kad, kaip ir Maironis, Putinas tebėra neišsilaisvinusios tautos poetas. Pasak Nykos, Putinas buvęs „vienintelis poetų dinastijos vaikiškai klastingas *prince héritier* [...] – baiktus, užsidaręs, visiems tolimas, mokąs, tylėti, dangstytis ir paslėpti svajones savo ir jausmus“¹. Putinas buvęs svetimas tarpukariu prasidėjusiam modernizmui, todėl likęs „poetu be revoliucijos, o gal net ir be jaunystės“. Nykai net atrodė, cituoju, kad „Putino poezija yra savotiška vienuoliško gyvenimo analizė, nelaisvės anatomija“¹. Tokie pareiškimai. Na, bet kartu Niliūnas buvo ir apibendrinimų mėgėjas, kai kurie jo apibrėžimai iki šiol gajūs. Visose literatūros istorijose apie *Altorių šešėly* sakoma (būtent Niliūnas pasakė pirmas), kad tai yra stendališko tipo psichologinis romanas. Čia yra tas apibrėžimas, kurį paskui kartojo ir Vanda Zaborskaitė, ir Irena Kostkevičiūtė, ir visi kiti. Ir tas Niliūno pareiškimas, kad *Būties valanda* – geriausias sovietinių metų rinkinys, parašytas iki 1964 m. Imdamas 1940–1964 m. periodą, Niliūnas atranda tikrai *Būties valandą*, ir paskui, žinoma, *Langą* turbūt irgi pavadintų geriausiu. Vėlyvąja Putino poezija Niliūnas žavėjosi. Putino recepcijai svarbūs ir kiti išeivijos autoriai – minėtas Kavolis, kuriam Putinas buvo vienas iš sąmoningumo trajektorijų architektų, paskui, žinoma, Kazys Bradūnas, kuris pateikia šiek kiek atsiminimų apie Putiną, apie savo santykius su juo, žemininkų kartos formuotoju. Taip pat tais laikais, 1988–1989 m., iš spec. fondo jau buvo ištrauktas Mamerto Indriliūno straipsnis, kuriame Putinas pristatytas kaip „žemės ir žemiškas poetas“², žemininkų kartos įkvėpėjas, ir jau galima buvo tą straipsnį skaityti.

V. G.: Juozo Keliuočio redaguojamoj *Kūryboje* buvo paskelbtas karo metais, perspausdintas „Vagos“ tęstiniam leidiny apie literatūros vyksmą...

-
- 1 Nyka–Niliūnas Alfonsas 1996. „Putinas kūrybos ir gyvenimo prieštarose“, in: Idem, *Temos ir variacijos: Literatūra, kritika, polemika*, Vilnius: Baltos lankos, p. 46–48.
  - 2 Indriliūnas Mamertas 2019. „Vincas Mykoliaičio–Putino lyrikos kelias“, in: *Mamerto Indriliūno raštai*, parengė Virginijus Gasiliūnas, Vilnius: Kriventa, p. 67.

D. S.: ...*Literatūros panorama*.

V. G.: *Literatūros panoramoj'88* yra Pranutės Aukštikalnytės gražus įvadinis tekstas apie Putiną, ir Indriliūnas prisimenamas, jo straipsnis apie Putino poeziją vertinamas kaip brandžiausias Indriliūno, žuvusio 1945 metų pradžioj, rašto darbas. Toks patikslinimas. Iki tol nebuvo minimas nei Mamertas Indriliūnas, nei jo tekstas *Kūryboj*.

D. S.: Kai gyniausi diplominį 1989 m., jau laisvai jį skaičiau.

M. Ž.: Tarkime, Viktorijos Daujotytės dar sovietmečio pabaigoje rašytoje monografijoje *Vinco Mykolaičio-Putino lyrika* (1988) buvo minimas išeivijos katalikiškos orientacijos kritikas Jonas Grinius ir, žinoma, neigiamai: esą visur jis klysta, su Griniumi polemizuojama. Net ir šiandien Griniaus, ko gero, „neįpilietino“ mūsų literatūros mokslas.

V. G.: Vidmantas Valiušaitis labai stengėsi, rengė knygas, bet Jonas Grinius, deja, nugrimzdo į istoriją.

M. Ž.: Grinius, pagal apimtį imant, turbūt daugiausia parašė.

D. S.: Taip, knyga stora.

M. Ž.: Iš tuometinių originaliųjų tyrinėjimų pirmiausia minėtina Daujotytės monografija, kurioje Putinas iškyla kaip lietuvių filosofinės lyrikos programos kūrėjas ir vykdytojas. Vėliau, jau nepriklausomybės metais, išleista antroji jos monografija *Putinas: pasaulėvaizdžio kontūrai* (2004), kur akcentuojama totalitarinio režimo sukelta kančia, trauma, Putinas ten veikia kaip sužeisto pasaulėvaizdžio poetas. Taip pat svarbus Donatos Mitaitės parengtas, poeto šimtmečiui skirtas *Atsiminimų* tomas (1992). Tame tome kartais, atrodo, tarsi viena tonacija „grojama“, ir Putinas atrodo pristatytas iš tam tikros perspektyvos, pirmiausia kaip sovietmečio lituanistų gynėjas ir globėjas.

D. S.: Mačiau, kaip jis buvo rengiamas, nes Donata Mitaitė šalia manęs sėdėjo kabinete.

I. B.: Aš irgi atsisakiau rašyti atsiminimus, nors Vytautas Kubilius siūlė pagalbą apeinant cenzorę Ireną Kostkevičiūtę. Ir instituto archyve skaičiau daug į knygą nededamų atsiminimų.

M. Ž.: Vėliau pasirodė Vytauto Kubiliaus *Neparklupdyta mūza*, kur Putinas turėjo savo vietą – karo metų literatūros vienas iš atraminių taškų, analizuotos *Rūsčios dienos*. Taip pat reikia paminėti archyvinių tekstų rinkinį *Rašytojas pokario metais*, kur daug dokumentų pateikta. Ten buvo publikuota sovietinės Rašytojų sąjungos pirmųjų plenumų medžiaga, kur aiškiai matyti, kaip Putinas buvo laužomas, kaip jis turėjo teisintis, kad vis dar nėra tarybinis žmogus. Buvo priminti tokie jo pareiškimai, esą, aš nieko gero lietuvių tautai nedaviau, tai lyg privalomas savęs dergimas, norint išlikti, norint išsilaikyti. Taip pat iš kitų dokumentų aiškėja istorija apie sovietinės cenzūros užgniaužtą operos *Sukilėliai* projektą. Arūnas Streikus knygoje *Minties kolektyvizacija: Cenzūra sovietų Lietuvoje* (2018) yra šiek tiek apie tai užsiminęs. Nerealizuota Juliaus Juzeliūno opera, kurios libreto autorė buvo Aldona Liobytė, rėmėsi Putino romanu *Sukilėliai*. Opera buvo uždrausta dėl nacionalistinių motyvų ir dėl to, kad istoriškai ne taip viskas vaizduojama, kad nukrypstama nuo „istorinės tiesos“ ir nuo socialistinio realizmo. Tai toks būtų kontekstas, kuris atsikleidė tik po nepriklausomybės atkūrimo, kai tyrinėtojams atsivėrė spec. fondai ir slaptieji archyvai.

V. G.: Giedre, pridursi ką nors?

G. K.: Taip, kai išgirdau šitą temą, kažkodėl užsirašiau „šiuolaikiniame literatūros moksle“. Bet kai išgirdau visą formuluotę, pagalvojau, kad kas jau čia toje kritikoje. Pirmiausia mažčiau apie Putiną „šiuolaikinėje kritikoje“. Kas Putinu dar gali besiremti ir kur jis begali cirkuliuoti? Tačiau paskui labai rimtai nusiteikiau, nuėjau į Mažvydo biblioteką, į lituanistikos skaityklą, į skyrių, kur mokslo monografijos, ir, galvoju, aš čia pasižiūrėsiu. Prisiminiau Eugenijaus Žmuidos monografiją, Daujotytę, be abejo. Ir pradėjau traukti tas knygas visokias. Ir tikrinti pagal vardų rodyklę. Pamačiau, kad tikrai Mykolaitis-Putinas dominuoja daugelyje monografijų kaip esminis, dažniausiai minimas autorius. Kai pradėjau vartyti, man pasidarė visai įdomu. Prisiminiau, kad žurnale *Colloquia* esu skaičiusi Viktorijos Šeinos straipsnį apie Kauną kaip *Altorių šešėly* miestą. Ten ji topografinius tyrimus atlieka. Prisiminiau Dalios Satkauskytės straipsnį „Liudo

Vasario socialumas pagal Kostą Korsaką, arba naujos senos *Altorių šešėly* interpretavimo perspektyvos“. Bevertant tas visas monografijas susidarė įspūdis, kad per šiuos trisdešimt metų būta labai didelės poliarizacijos. Pradedant katorgininkų laiškais ir baigiant visiškai nekritišku adoraciniu santykiu. Poliarizacija labai juntama ir šiandien. Aišku, adoracija mažėjo, čia Dalia turbūt patvirtintų, kad studentai dabar taip nebevertina Mykolaičio-Putino. Kai bandžiau rašyti apie jį disertaciją, knygos *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną* ir *Putinas: Gyvenimo ir kūrybos akiračiai* gulėjo šalia manęs visą laiką. Pirmojoje įvairūs kultūros personažai pasakoja, dokumentika. Antra, *Putinas: Gyvenimo ir kūrybos akiračiai*, leista dar 1996 m. Ji irgi iš tų proginių projektų, tik vėliau išleista, o parengė Literatūros ir tautosakos institutas ir Putino draugija. Mano santykis su ja sudėtingas. Formuluočiau, panegirikos tokios neištveriamos, kad atsiversdavau ją ir numesdavau. Ir paskui labai keistas santykis buvo – pavyzdžiui, Vaidoto Daunio formuluočiau man per saldžios.

V. G.: Paminėtina dar, kad Vaidoto Daunio iniciatyva 1992 m. fotografuotiniu būdu buvo perleistas Putino rinkinys *Tarp dviejų aušrų*. Perleidimas yra ir įvertinimas, vertės patvirtinimas.

G. K.: Ir dar kas įdomu. Kai pradėjau žiūrėti enciklopediją, tuos faktus, pasirodė labai įdomi perleidimo istorija. Lietuvoje buvo perleista *Tarp dviejų aušrų*, kai buvo jubiliejiniai Putino metai, 2003 m. irgi buvo kažkoks projektas ir 2004 m. perleistos dvi Putino poezijos knygos: *Būties valanda* ir *Langas*. Tai reiškia, buvo perleista sovietinė lyrika, nes, man atrodo, žmonės buvo labiausiai prie jos prisirišę. O išėivijoje, ten, kur literatūros trūko kaip oro, jie daug anksčiau perleido jo tarpukario poezijos rinkinius *Keliai ir kryžkeliai*, *Rūsčios dienos*. Labai skyrėsi recepcija: čia, Lietuvoje, žmonės labiausiai išsiilgę vėlyvosios Putino lyrikos, o išėivijoje koncentruotasi į tarpukario lyriką ir *Rūsčias dienas*. Besiruošdama taip pat radau Manfredo sudarytą Nykos-Niliūno straipsnių rinkinį. Ne tik straipsnių, bet ir archyvinės medžiagos. Ten 1953 m. Vaičiulaitis paprašęs Nykos ką nors parašyti Putino šešiasdešimtmečiui. Ir Nyka svarsto: gal ir parašytų apie *Altorių šešėly*, tačiau nelabai gražiai. Tada galvoja, ar čia tokiai progai tinka, ir prisimena, kad „, ar aš nepakenksiu Putinui Lietuvoje, nes jis ten išleidęs *Sveikinu žemę*, kaip ir nieko gero negalima apie tai pasakyti. Bet jeigu aš jį pagirsiu ten už kažką...“. Žodžiu, svarstymai; jis kažką vis dėlto paruošė, ir tas Nykos santykis

yra labai įdomus, nes aišku, kad čia, pas mus, santvarka yra totalitarinė, labai juntamas rašytojo kultas. Mykolaitį-Putiną literatūros katedra nešiojo ant rankų. Jį labai mylėjo. Neatsimenu, kieno, gal Kostkevičiūtės parašyta, kad „mus visus katedroje supa Putino aura“. Mes visi žinojome, ką jis jautė ar galvojo. Žodžiu, buvo visiškai nekritiškas santykis, apologetinis, bet vis tiek, man atrodo, pastaruoju metu atsiranda ir kritiškesnių balsų. Kai sėdėjau prie disertacijos, man šis santykis labai kliuvo. Jis yra toks... Sunku pasakyti ką nors blogo, nes yra ne-saugu, nes iš karto reakcijos ir pykimai, ir emocijos. O apie tuos katorgininkus, prisiminiau, kad, berods, Valdemaras Klumbys yra rašęs *Kultūros baruose*, jei gerai atsimenu. Grįždama prie monografijų, pamačiau, kad ir Kubilius, kuris dar klausė paties Mykolaičio-Putino paskaitų, ir, be abejo, Zaborskaitė su Kostkevičiūte, ir net paskui iš jaunesnių Jūratė Sprindytė monografijoje *Lietuvių apysaka* remiasi Mykolaičiu-Putinu netgi kaip teoretiku, nors tai nėra jos objektas.

V. G.: „Mintis“ 1992 m. serijoje „Lietuvos filosofinis palikimas“ išleido Mykolaičio-Putino tomą *Estetika*.

M. Ž.: Pavadinime buvo Raštai, *Raštai. Estetika*. Tarsi tokia atsvara tiems raštams, kurie tuo metu buvo leidžiami.

V. G.: Pilnuose raštuose tokio pobūdžio tekstai nusikelia į tolesnius tomus, ilgiau jų reikia laukti.

G. K.: Bet, pavyzdžiui, Kubilius labai nuosaikiai vertina Mykolaičio-Putino veiksmus vokietmečiu ir sovietmečiu. Labai nuosaikiai. O, tarkime, Rimvydas Šilbajoris tai vertina kaip kompromisą, duoklę komunizmui, ypač *Sukilėlius*. Kaip Simonaitytę, jie abu prisitaikė. Tačiau Putinas vis dėlto išliko jo akiratyje, jis, rašydamas apie Krėvę, cituoja Nastopką (Nastopkos *Lietuvių eilėraščių poetika* 1985 m.). Zalatorius nedaug, bet mini Putiną, rašydamas apie Krėvės konfliktą su seminarija; labai įdomus yra jo pastebėjimas, kad „man kartais atrodo, jei Mykolaitis-Putinas būtų buvęs protestantų kunigas, vargu ar jam būtų prireikę atsisakyti savo luomo“.

D. S.: Ši mintis yra dažna, ir Kavolis tuo grindė romano pseudoaktualumą.

G. K.: Bet aš vis dėlto nesutinku su Zalatoriumi, man atrodo, kad ten stipriai veikia katalikiška religinė vaizduotė, ir vaizdiniai, viskas ją persmelkta. Na, ir, žinoma, Viktorija Daujotytė. Daujotytė Mykolaitį-Putiną mini bene kiekvienoje savo knygoje, aišku, man labai sunku apie ją objektyviai kalbėti, kadangi jaučiu jos įtaką tiesiogiai. Per mokinystę, per rašto darbus. Monografijoje *Putinas: pasaulėvaizdžio kontūrai* yra ir svarbesnių idėjų, bet man labai patiko, ką ji rašo apie erotinę teksto sublimaciją, apie tai mažai rašyta. Apie Putino kaltę, kaip draudimai jį ribojo, kaip jis bandė juos pažeidinėti. Aušra Jurgutienė taip pat mąsto sudėtingai, jos *Naujasis romantizmas: iš pasiūlgimo* Putinui skiriama lietuvių neoromantizmo pradininko vieta. Jos santykis taip pat pagarbus, Jurgutienei Putinas yra autoritetingas teoretikas ir kartu tyrinėjimo objektas. Yra Elenos Baliutytės knyga apie kritiką Laiko įkaitė ir partnerė: Lietuvių literatūros kritika 1945–2000. Ten Putinas jau nebe teoretikas, jis pakliūva kaip objektas. Ir nuo pat pradžių, nuo pat bjauraus, ankstyvojo sovietmečio. Paskui ji cituoja Dalią Čiočytę, Algį Kalėdą. Žodžiu, atsiranda diskursas apie Putiną. Yra dar Rūtos Brūzgienės monografija *Literatūra ir muzika. Paralelės ir analogai*. Šiaip jau labai nemažai dėmesio Vincui Mykolaičiui-Putinui. Aišku, tai yra studija, kurioje vartojami specifiniai muzikiniai terminai. Gal ir sunku suprasti kai kada paprastam mirtingajam, kuris neišmano muzikos rašto smulkmeniškai, tačiau tai irgi viena tų disertacijų, kurios ne visai tiesiogiai, bet vis dėlto yra susijusios su Putinu. Aušra Martišiūtė, rašydama apie dramas, be abejo, nagrinėja Putino dramas. Eugenijaus Žmuidos, jau čia minėto, monografija *Disonansų būtis*. Esu rašiusi tai knygai gana pašaipią recenziją, o dabar dar kartą ją perverčiau ir man užkliuvo, kad Žmuida nagrinėja Putino poeziją radęs kažkokių sąsajų su Nikolajaus Berdiajevo filosofija, kuri veikia, kaip gintis nuo marksistinės-leninistinės sistemos. Pradėjau galvoti, kad mes Mykolaitį-Putiną suvokiame kaip įgijusį išsimokslinimą Vakaruose, Miunchene, Fribūre. O jis juk dvejus metus gyveno Sankt Peterburge, kol Pirmojo pasaulinio karo metais baigė seminariją. Taigi rusų įtakos jis taip pat...

D. S.: Simbolistinė Putino poezija absoliučiai paveikta rusiško konteksto, ne vakarietiško. Kažkada su studentais lyginome.

G. K.: Bet aš apie tą modernesnę poveikį, mano galva, čia jau yra Fribūras, Miunchenas.

V. G.: Ten Putino apgintos disertacijos tema – Vladimiro Solovjovo estetika.

G. K.: Dvilypumas. Na, ir, žinoma, Gintaras Lazdynas, kuris rašė apie romano struktūros formavimąsi. Čia labai įdomu, kad jis *Altorių šešėly* su tam tikromis išlygomis laiko auklėjamoju romanu, meilės linija tam labai tinka, tačiau dvasinis tapimas labiau būdingas *Entwicklungsromanui* (plėtros), kuriame pabrėžiamas asmenybės vystymasis, romanui. Ir Algis Kalėda yra apie tai rašęs (*Romano struktūros matmenys*, 1996), bet man įdomiau, ką jis rašo apie romaną *Krizė*. Kalėda sako, kad tai yra utopinis romanas. Kadangi toje lentynoje buvo ir rašytojų monografijos, pvz., Valdemaro Kukulo, ir ten Putinas minimas. Juokinga, Kukulas gina Vincą Mykolaitį nuo Bronio Railos. Neatsimenu, už ką Bronys Raila jį puola, bet Kukulas, atrodytų, bohemos žmogus, o laikosi pagarbaus santykio su apoloniškuoju Putinu. Primena polemiką su Jakštu, lygina dabartinę kritikos situaciją, kodėl čia taip nevyksta, kodėl kultūros savitraščiai deda kažkokius niekus, Romualdo Ozolo dienoraščius... Ir dar iš disertacijų minėtina Nidos Gaidauskienės monografija apie Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę. Aišku, ten Vincas-Mykolaitis veikia kaip toks... Kadangi jis mėgo arbatėles pas Čiurlionienę, tai jis yra ne tiek teoretikas, ne tiek objektas, kiek kontekstą reprezentuojanti dalis, dalyvis, atskleistas kaip labai svarbus ir neapeinamas asmuo. O Ramutės Dragenytės disertacijoje „Lietuvių literatūros istorija. Teorinis rašymo tyrimas“ Putinas yra viena svarbiausių tiriamų figūrų, santykis irgi pagarbus. Literatūros istorikai lygina Putino literatūros istoriją su Mykolo Biržiškos, su Juozo Ambrazevičiaus vadovėliais. Priešprieša yra ta, kad jo literatūros istorija yra biografinė, psichologinė, estetinė. Kitos kažkokios schematiškos. Vis tiek aš nustebau, nes nesitikėjau tiek daug knygų rasti. Kai kurie autoriai būna tik vieną kartą nurodyti asmenvardžių rodyklėje, o čia po 20, 30 kartų.

V. G.: Norėčiau grįžt prie Putino Raštų pirmųjų tomų ir tokio nedidelio, bet labai lemtingo prasilenkimo. Ko mes negalėjom paskaityt iš Putino poezijos sovietmečiu? Antisovietinių eilėraščių, kurie buvo sudėti rinkinini *Rūsčios dienos*. Karo metais parengtas rinkinys iki šiol nėra atskirai išleistas. Jo išlikę du ar trys egzemplioriai. To rinkinio tekstai įgulė į 1990-aisiais išėjusį Raštų antrą tomą, „paskendo“. Tuo metu visi gaudėm egzodą, tremtinių atsiminimus, kas gi ims akademinį raštų tomą tyrinėti ir ieškoti, ko nepametę. Jeigu tas antrasis tomas 1989 m. būtų išėjęs, galbūt žmonės dar būtų už jo užsikabinę ir ten ieškoję

eilėraščių, kurių nebuvo ankstesnių raštų tome. Tebūnie tai įvadas į kitą pokalbio klausimą: kas iš Putino kūrybos per pastaruosius tris dešimtmečius nublan-ko, kas išryškėjo?

D. S.: Iš tikrųjų labai gerą pavyzdį davei su tomis *Rūsčiomis dienomis*, nes tai yra įtrūkis jo poezijoje. Ji yra beveik avangardinė ir labai įdomi, parodo poeto potencialą. Turėjau fantastišką mokytoją, kuri tarybiniais laikais deklamuodavo Brazdžionį ir Putino „Vivos plango, mortuos voco“. Girdėjau juos deklamuojamus mokyklos klasėje, įsivaizduokite, tarybiniais laikais provincijos mokykloje. Na, gal dėl to, kad ausų ir akių buvo mažiau.

V. G.: Žagarėje?

D. S.: Taip. Mums mokytoja pasakydavo: neneškite iš klasės, ir sau toliau deklamuoja. Ji, aišku, dėl tam tikrų aplinkybių aukštai neiškilo. O dėl to, kas išliko... *Altorių šešėly* visada yra centre, nes jis yra mokyklos programoje. Kaip yra dabar programose su poezija?

G. K.: Kai mokiausi, vadovėliuose Putinas užėmė svarbią vietą.

D. S.: Man atrodo, *Altorių šešėly* yra vis dar skaitomas. Aš iš pažįstamo jaunimo sprendžiu. Truputį ankstesnė karta skaitydavo, tiesa, beveik kaip muilo operą. Bet ir tai gerai. Meilės ten yra, yra sentimentalumo...Bet yra ir kai ko kito. Dėl poezijos net nežinau... Man atrodo, kad mūsų poezija nuėjo tolyn nuo Putino.

G. K.: Tačiau yra autorių, kurie šiandien rašo labai putiniškais įvaizdžiais. Pvz., Audronė Girdzijauskaitė išleido eilių tomelį ir aš jai pasakiau, kad gražu, bet įvaizdžiai putiniški. Ir ji net įsižeidė, nes jai atrodo, kad ji yra šiuolaikiškesnė.

D. S.: Onė Baliukonytė buvo absoliučiai paveikta Putino. Ne ankstyvoji, bet vėlyvoji jos poezija gerokai silpnesnė už ankstyvąją meilės lyriką, su ja aš užaugau. O vėliau mane jau truputį trikdė jos vėlyvoji „aukštų bokštų“ poezija. Nes gaida buvo dar aukštesnė negu Putino, perspausta ir pritaikyta tokiai visuomenės degradacijos kritikai. Toks poetas, o mažai jo mokinių. Kas lieka? *Altorių šešėly*, žinoma. *Sukilėliai* įdomesni literatūrologams. Neseniai rašiau straipsnį apie tai,

kaip bandyta *Sukilėlius* nusavinti kaip socialistinio realizmo kūrinį, paversti soc-realistiniu istoriniu romanu. O romanas *Krizė* taip ir liko *Raštuose* nugulęs.

V. G.: Jis buvo perleistas atskiru leidiniu ir perleido ne kas kitas, o „Alma littera“.

D. S.: Tačiau jis visiškai nesulaukė atgarsio.

G. K.: Man atrodo, tiražo neišpirko.

M. Ž.: Čia buvo ypatingas kontekstas, 2008 m. ekonominė krizė. Buvo bandymas aktualizuoti romaną dėl ekonominės krizės.

D. S.: Nepamirškime, kad Putinas buvo dar ir dramaturgas. Jis iš tikrųjų labai plataus masto rašytojas. Bet, man atrodo, centre vis dėlto tebėra *Altorių šešėly* ir jo prieškarinė poezija. Dar *Būties valanda* ir *Langas*. Istorinę vertę, žinoma, turi *Rūsčios dienos*. Nieko naujo nepasakiau, daugelis panašiai mano.

V. G.: O simbolistinė dramaturgija, man atrodo, net į užparaštę jo kūrybos slenkasi.

D. S.: Jos neįmanoma paskaityti. Iš dabarties taško žiūrint.

M. Ž.: Nors iš karo metų dienoraščio atrodo, kad jis labiausiai ir vertino savo dramą, mėgino ją perkurti, aktualizuoti.

V. G.: Viena yra parašyti dramą, o kita, kai tavo pjesę pastato teatras. Kai esi žiūrovų vertinamas dramaturgas.

D. S.: Kas dabar gali statyti *Nuvainikuotąją vaidilutę*?

G. K.: LRT yra *Valdovo* ekranizacija.

D. S.: Aš mačiau ją, na, neįmanoma žiūrėti.

G. K.: Ne, siužetui suprasti įmanoma. Bet, aišku, tai yra visiška praraja lyginant su šiandieniniu gyvenimu. Dramą, tarp kitko, būtų labai įdomu perskaityti iš

naujo feministiniu rakursu. Nes ten yra temų. Tiktai aš niekad neprisikasu prie to. Ir *Nuvainikuotoji Vaidilutė*, ir *Žiedas ir moteris*, ir *Skalvių mergelė* – visos dramos turi tradicinius ir ne itin tradicinius lyčių vaidmenis.

V. G.: Dar pridėčiau, kad, mano supratimu, po truputį didėja „Vivos plango, mortuos voco“ vertė. Tai kūrinys, už kurį žmonės, prisiėmę autorystę, keliavo į lagerius. Antrame *Raštų* tome parengėja Irena Kostkevičiūtė rašo, esą pirmą kartą tekstas paskelbta 1964 m. Amerikoje. Ne, pirmą dalį 1947 m. Anykščių partizanai išspausdino, pirmoji publikacija (nenurodant, kas autorius) – Algimanto apygardos leidinuke *Neįveiksi, sūnau šiaurės...* Taip pat įdėtas į 1948–1949 m. partizanų išleistą tritomę antologiją *Kovos keliu žengiant* ir į jos pakartotinį 1950 m. leidimą. 1951 m. *Laisvės varpe* buvo paskelbtas atliepas į šį Putino kūrinį – Algirdo Bitvinsko eilėraštis, prasidedantis: „Mes nemirė, mes nemirė!“. Apie „Vivos plango, mortuos voco“ galima šnekėt ne tik kaip apie estetinę vertybę, o ir kaip apie kūrinį, turintį savo istoriją, kuri glaudžiai susijusi su tautos rezistencija.

G. K.: Man atrodo, kad ir buvę studentai daug reiškia, o Putinas turėjo daug studentų, kurie tapo lituanistais, kalbininkais, mokytojais. Iš tikrųjų daugelis studentų vienaip ar kitaip išsinešė tą Putino recepciją.

D. S.: Kad palaikytum, vis tiek turi būti, ką palaikyti. Man atrodo, poezija palaikoma, drama turbūt ne.

V. G.: Ir dar norėčiau pasiūlyt vieną šio pokalbio temą: apie dvi Putino dienoraščių knygas – 1961–1967 m. rašytieji išleisti 2013-aisiais, ką tik išėjo 1938–1945 m. rašytieji. Kiek dienoraščiai padeda suvokt Putiną kaip žmogų ir kūrėją? Ką prideda, nuima, pakeičia, nežinau, visokių galima prigalvot veiksmažodžių, – ką jūs manot?

M. Ž.: Aš manau, kad dienoraščiai galbūt atliepia bendrą diaristinės literatūros bangą. Neatsirado tie dienoraščiai iš niekur, visgi buvo ir Nykos–Niliūno dienoraščiai išleisti, ir Jono Meko dienoraščiai, ir Zaborskaitės dienoraščiai, ir daug kitų buvo. Žmonės tarsi pasiilgę dokumentinės, egodokumentinės literatūros, ir dabar jau galima skaityti įvairių literatūrologų, poetų, literatų ir netgi ne literatų, žmonių, kurie su literatūra galbūt neturėjo nieko bendro, bet, tarkim, buvo

partizanai arba dar šiaip kažkokioje įdomioje vietoje įdomiu laiku gyveno. Ypač karo metų laikas įdomus, netikrumo atmosfera svarbi.

D. S.: Labai rezonavo išleidimo laikas.

M. Ž.: Dienoraščiai išleisti prasidėjus Rusijos invazijai Ukrainoje, o juose daug svarstoma apie II pasaulinio karo katastrofą, Putinas buvo okupacijų, tremčių liudytojas. Daug kas rašė dienoraščius tais laikais. Dabar, turbūt, retas rašo. Daug kas neprisipažįsta, kad rašo į kompiuterį ar dar kur nors. Aš sunkiai įsivaizduoju, kad kiekvieną dieną žmonės taip jau atsisėdę ir rašytų dienoraščius, fiksuotų, koks oras šiandien, ką nuveikiau, ką galvoju apie muziką ar savo šiandienos darbus...

V. G.: Bet kaip įdomu pasiskaityt po kokių trejų metų, kai viską jau esi užmiršęs.

M. Ž.: Dabar feisbukas pakeičia dienoraštį. Jis paskui primena, ką esi parašęs ar kokią nuotrauką įdėjęs. Tai visai kas kita. Jei konkrečiai kalbam apie Putino dienoraščius, tai jie nėra kokie nors labai sensacingi. Nereikia ten ieškoti labai drastiško atsivėrimo, kažko, kas pakeistų mūsų įsivaizdavimą apie Putiną. Jie yra lyg būtų rašyti ne sau, žinant, kad vis tiek kažkas perskaitys, ir žinant, kad esi jau pasiekęs tam tikrą lygmenį, kai tave vertina kaip autoritetą, kaip mokslo žmogų, kaip žmogų, kuris yra viešasis asmuo, ir negali rašyti taip jau atvirai, viską, ką galvoji. Manau, yra tam tikras sluoksnis autentikos, tačiau yra ir tam tikras to meto gyvenimo aplinkybių sąlygiškumas, daug kas neminima, daug kas užtušuojama, yra išplėštų puslapių.

I. B.: Ar galėčiau įsiterpti ir kai ką pasakyti apie 1938–1945 metų *Dienoraštį*? Visas Kostkevičiūtės archyvas yra atviras, tik kai kurie dalykai draudžiami skaityti ir skelbti. Tarp jų ir *Dienoraštis*.

D. S.: Jos?

I. B.: Ne. Mykolaičio *Dienoraštis*. Kostkevičiūtė padarė jo nuorašą ir pasidėjo savo archyve. Kaip sąsiuviniai atsidūrė pas Zaborskaitę ir kodėl Zaborskaitė 30 metų tai slėpė, nežinoma. Bet staiga jos augintinė Virginija Stonytė užmestus sąsiuvinius atrado.

V. G.: Ne užmestus, tie sąsiuviniai tiesiog gulėjo.

I. B.: Už televizoriaus rado.

D. S.: Pas mane irgi visko rastų (juokiasi).

I. B.: Ji taip pasakoja, neaiškindama slėpimo priežasties. Dienoraščiams pasirodžius po tokios daugybės metų, pasipila įvairiausių nuomonių. Audrius Ožalas sako, kad juos tikrai galima skaityti įvairiais lygmenimis, diskutuoti apie rašytojo laikyseeną tamsioje karo realybėje. Istorikas Nerijus Šepetys kategoriškesnis: „Poetas kaip poetas, bet pozicijos servilizmas – neišpasakytas. Pataikūniškumas bolševikams, nuostabus kailio išvertimas prie nacių, paskui tik kelis mėnesius Putinas dar pasi-laužo. Tiesa, geras 1942 11 01 d. prisipažinimas: „Dažnai pagalvoju, koks aš vienišas žmogus. Tiesa, gan dažnai nueinu pas Krėvę, rečiau pas Sruogą, dar rečiau pas Puziną ar Salį [...]. Bet visur esu tiktai svečias. Nei su vienu iš jų, nei su nieku kitu neriša manęs joki šiltesni draugiškumo saitai. [...] Gal dėl to, kad, apskritai, aš žmonių nemėgstu. Ne tik žmonių, bet ir iš viso gyvos gamtos.“ Šepetys cituoja tą dalį, kur Mykolaitis nori pasakyti, kad jam nepatinka šunys, katės, bet patinka miškas, paukščiai, tyła. Labai nustebinta tokios nuomonės, parašiau laišką Šepečiui, pasidalijau jo įžvalgomis su savo draugais. Ramiausiai reagavo Antanas Gailius, bendravimą feisbuke pavadinęs ypatingos reikšmės neturinčiais virtuviniais pašnekesiais, o Šepetys irgi atsakė: „Ačiū už tokią skrupulingą mano įrašo išklotinę. Įrašas buvo impresija. Tai yra laisvalaikis, užpildomas einant kur nors su telefonu rankoje.“

D. S.: Šepečio komentarai dažnai būna provokuojantys.

G. K.: Bet Gailius iš dalies yra teisus.

D. S.: Na, kartais tos impresijos virsta karštomis diskusijomis, kurios gali baigtis skundais kokioms etikos komisijoms.

G. K.: Feisbuko naujienos šiandien labai greitai pereina į LRT.

I. B.: Ir dar norėčiau pacituoti *Literatūroje ir mene* Jūratės Visockaitės pareikštą nuomonę apie ką tik išleistą Aldonos Ruseckaitės biografinį romaną *EMMI*,

kuriame autorė žvelgia į klasiko gyvenimą per santykį su keturiomis jam svarbiomis moterimis – motina Magdalena, seserimi Magdalena, žmona Emilija ir mūza Irena: „Ruseckaitė lengvabūdiškai, įžūliai, netgi neleistinau naudojasi iš įvairiausių šaltinių išgriebta ir romane vien nekaltu kursyvu pažymėta dokumentine medžiaga bei klasiko kūryba. [...] V. Mykolaitis-Putinas pasirodo vien kaip gležnas vyrukas, nedėkingas sūnus, prisitaikėlis, hedonistas, persivertėlis, hipochondrikas. Priartintas prie mūsų (ir prie autorės) šiaudadūšis Putinas. [...] Na, ko gero, *EMMI* tampa įvykiu grožinėje lietuvių literatūroje, nes peržengtos visos banalumo, skonio ir padorumo ribos. Manau, kad autorei pačiai to nesuvokiant, siekiant klasiko išaukštinimo, suartinimo su šiuolaikiniu skaitytoju, jis darsyk ekskomunikuojamas.“

G. K.: Bet šiais laikais ir yra ta poliarizacija. Yra Šepečio nuomonė, yra Ruseckaitės nuomonė ir yra Visockaitės nuomonė. Aš iš Juliaus Sasnausko buvau išgirdusi, kad jis jaunystėje nešdavo kažpėdėlių ant Putino kapo Rasose – pusiau juokais tą pasakojo. Galvojau, čia toks gražus gestas, reikia paimti pavyzdį, ir aš vasarą pasirinkdavau kažpėdėlių, susidžiovindavau ir, kai jau ateina ruduo, nešu jas. Čia apie tą tokią truputį liaudies etnografiją. Visada ten būdavo pulkelis vyresnio amžiaus moteriškių, kurios prie kapo ar žvakutes, ar ką kita... Maždaug prieš kelerius metus dėmesys nuo Putino asmenybės persikėlė į kitus Rusų kapienių taškus; ir ekskursijų daugiau, daugiau dėmesio menkliau pažintiems istorijos veikėjams.

I. B.: Jūs labai teisingai sakote. Aš 50 sovietmečio metų klausiausi vienos nuomonės ir požiūrio, o dabar 30 metų klausausi kitos, todėl labai gerai galiu palyginti anuometinį susižavėjimą su šiandienine panieka. Tai, kas buvo draudžiama sovietmečiu, kas buvo cenzūruojama, dabar visiškai pamiršta, dabar cenzūra nukrypo į kitus dalykus. Pririnkusi gausybę faktų, parašiau apie Putino drąsą, tačiau nė vienas leidinys nespausdino. Šiaip ne taip *Kultūros barai* įdėjo. Sovietinio teroro laikais išverčiau dvi knygas, neišleistas rusų kalba, o tai buvo kategoriškai draudžiama. Viename vertime parašiau „Dievas“ didžiąja raide, ir redaktorė neištaisė. O Laisvoje Lietuvoje susiduri su tokiais dalykais, kad jei parašysi, kas neatitinka to leidinio...

D. S.: Galite nunešti į kitą leidinį.

V. G.: Gerbiama Irena, mes jau pradėdame klausytis jūsų dienoraščių...

I. B.: Norėjau pasakyti, jog yra tūkstančiai šiai kartai nežinomų dalykų. Pavyzdžiui, kai Sibiro tremtiniai perskaitė pas juos slapčia atkeliavusį „Vivos plango, mortuos voco“, jie iškart pakeitė nuomonę apie Mykolaitį, o grįžę, jeigu tik atėidavo pas jį, visi būdavo paremiami, jis rašė valdžiai, kad jie atgautų nuosavybę, kad likusius gražintų iš Sibiro.

D. S.: Čia yra ta problema, kad, jeigu ką labai garbini, tai kam nors labai norisi tai nuvainikuot. O dienoraščių visų iki galo dar neperskaičiau, nes jie gi išėjo prieš pat 2022 m. karą, tad tokia sinchronizacija.... Jie pas mane guli, paskaitau po truputį, nes iš tikrųjų nuolat juos skaityti yra nuobodu. Skirtingai nuo Zaborskaitės dienoraščių, kuriuos aš perskaičiau vienu ypu, mat jie dinamiški, įvairūs. Kruopščiai fiksuojamas oras, atsiskleidžia ištiesos meilės istorijos, socialiniai to meto įvykiai, literatūros refleksija, labai įdomus santykis su Vytautu Kubiliumi, kuris parašė skundą apie lietuvių literatūros katedrą ir dėl to Zaborskaitė nukentėjo, o ji jam visiškai krikščioniškai atleidžia. Kiek skaičiau Putino dienoraštį, labiausiai įsidėmėjau du dalykus – karo atmosferą ir jo akademinį darbą. Kaip jis kankinasi, kai reikia eiti egzaminuoti studentų. Ir man tai įdomu: jis, pasirodo, normalus žmogus, kuris pavargsta, kažko nemėgsta. Ir visiškas intravertas.

I. B.: O kiekvienų metų sausio 6 dieną ir Zaborskaitė, ir Kostkevičiūtė sėdėdavo jo kabinete.

D. S.: Ir ką aš įsidėmėjau – jis rašo, rašo nuosekliai, paskui Lietuvos okupacija ir – pauzė.

G. K.: Išplėsti puslapiai. Čia Manfredas galėtų daugiau pasakyti.

M. Ž.: Na, tai nerašyta.

D. S.: Nerašyta. Tai irgi paveikė. Bet iš tikrųjų yra zirzimo, pavargimo nuo žmonių ir viso kito. Bet kad ką labai naujo atskleistų, tai ne, bet va šitos pauzės, jos iškalbingos.

I. B.: Manau, žmogus ne viską užrašo, ypač tokiu pavojingu metu. *Dienoraštyje* nė neužsiminta, kad buvo pakeitęs net išvaizdą – užsiželdinęs barzdą ir išsi-rūpinęs *Laikiną asmens liudijimą* kita pavarde, kita gimimo vieta ir net trylika metų ankstesne gimimo data (Vincas Garbus, g. 1880 m. sausio 5 d.). Apie tai, kaip, parodęs išties nepaprastą drąsą ir pasikvietęs načį Kurtą Stegmanną von Pritzwaldą, Mykolaitis ryžosi gelbėti Balį Sruogą, pasakoja savo atsiminimuose Vanda Sruogienė ir Dalia Sruogaitė. Ir tokių nepapasakotų žygdarbių daugybė, tačiau į to laiko gelmes neneriantys istorikai, perskaitę 1938–1945 m. *Dienoraš-tį*, pavadina Mykolaitį *idealiu konformistu*.

D. S.: Aišku. Tu, rodos, Manfredai, sakei ar kažkas kitas kalbėjo, kad buvo ra-šoma galvojant apie auditoriją. Jau jeigu rašai dienoraštį, tai saugokis, tave taip interpretuos...

M. Ž.: Nes jis labai diskretiškas vertindamas visus asmenis, labai taip mandagiai apie savo draugus.

V. G.: Netgi kuriuos būtų galėjęs išdėt atitinkamais žodžiais, jei bent kokius penkis nuošimčius Šepečio turėtų.

D. S.: Ir dabar, kai vyksta diskusijos apie didžiąsias asmenybes ir vidutinybes, tai yra puikiausias pavyzdys, kaip žmogus gali būti toks *zanūda*, bet geras rašytojas. Kaip *zanūda*, pavyzdžiui, buvo ir Henrikas Radauskas.

V. G.: Ir Nyka. O šiaip, kai pagalvoji, juk gerai, kad daroma, kalbama, skaito-ma... jeigu tokios muštynės feisbuke. Dėl kurio iš jaunųjų poetų taip kaunamasi feisbuke?

D. S.: Turbūt nė dėl vieno.

V. G.: Daugiau pokalbio temų nesu sugalvojęs, nebeturiu ką pasiūlyt. Man atro-do, visai prasminga, jei kas ką nors prisimena šiaip, neparagintas, nepaskatintas.

M. Ž.: Gal aš dar truputėlį iš Vytauto Kubiliaus dienoraščio paskaitysiu? Kad numirė Putinas 1967 m. birželio septintą dieną, ir Kubilius rašo: „Mirė Putinas.

Tai buvo didysis ir vienintelis žmogiškumo kriterijus šitoje sunkioje epochoje. Pagal jį matavai savo veiksmus, savo rašymus, pagal jį galėjai jausti savo menkumą ir visos literatūros ubagystę. Paskutinė didžioji mūsų literatūros asmenybė. Lieka pigmėjų gauja. Besiriejanti, paskendusį smulkiose ambicijose, be jokios didybės, garbės ar rūpesčio visos kultūros likimu.“

I. B.: Čia labai gerai – sovietmetis, visos emigracijos neturim tuo metu. Tuštuma. Visiška. Tai va, kai atgavome, Putinas atsistojo tarp jų visų, o tada tikrai nieko nebuvo.

V. G.: Kaipgi nebuvo? Mes nežinojome, kad yra. Tai skirtingi dalykai. Tarkim, Dalia Grinkevičiūtė kada rašė savo atsiminimus? 1949–1950 metais. Tai yra tekstas, kuris dabar bene labiausiai verčiamas į kitas kalbas. Kad ir kaip mes *Altorių šešėly* vertinsim, esą jis Stendhalio tipo, bet, deja, iš esmės tik mums įdomus.

I. B.: *Altorių šešėly* sovietmečiu buvo išcenzūruotas, *Būties valanda* ir *Langas* išcenzūruoti. Skaičiau Antano Venclovos nuorodas: šitą išmesti, šitą pakeisti, šito nedėti.

V. G.: Bet jeigu būtų be cenzūros, ar būtų kas iš esmės pasikeitę?

I. B.: Stipriai būtų paaštrėję.

V. G.: Paaštrėję tuo laiku, kai mes gaudėme visokias užuominas. Vaikai nebesupranta, kai bandai papasakoti istoriją, kodėl visi 1979 m. skaitė Mykolo Karčiausko *Žvirgždės* poemos ištraukas, paskelbtas *Pergalėj*. Tai yra nebesuvokiama. Už vieną posakį, kad ten „durpių per varlės myžį“. Ir tai buvo: Ooo! Bomba!

Iš salės: O kodėl čia bomba?

V. G.: Va va va... Dėl to, kad tai buvo... Kreivų veidrodžių karalystėj svarbu atrodo tai, kas šiaip yra visiškai nesvarbu.

D. S.: Labai pasikeitė rašytojo samprata. Rašytojas jau tikrai nebėra tokia svarbi figūra visuomenėje kaip sovietmečiu.

V. G.: Nors vis dar sakom kam nors numirus – pasibaigė epocha.

G. K.: Sakydavo – numirė paskutinis dinosauros. Buvo tokia frazė žiniasklaidoje.

V. G.: O apie ką čia?

G. K.: Apie visus: Martinaitį, Arvydą Šliogerį, Sigitą Gedą...

D. S.: Aš dirbau su Vytautu Kubiliumi, jis labai jautė laiko pokyčius ir matydavo, kaip keičiasi rašytojo samprata, kaip keičiasi literatūros kritika. Ir, beje, kaip tik šįryt klausiausi Giedrės pokalbio su Laima Kreivyte, Giedrė pasakojo, kaip ji į savo dukrą, skaitančią komiksus, žiūri, ir pagalvojau, kad Kubilius į mus taip žiūrėjo: ateina kita karta, ir ji kitaip kalbės apie literatūrą.

V. G.: Pagalvojau: požiūris į Putiną tų, kurių nebėra tarp gyvųjų, galbūt aiškiausiai atsispindi Vandos Zaborskaitės straipsnyje, paskelbtame 2010 m. išėjusioje *Lietuvių literatūros istorijoje*.

D. S.: Kiekviena karta turėtų parašyti savo istoriją. Gal nupieš?

G. K.: Mes dabar taip karikatūrizuojame, bet aš atsimenu, kažkada, gal 2014 m., Vilniaus universiteto Filomatų draugija rengdavo tokius viešus studentų seminarus. Ir Virginija Cibarauskė su Pauliumi Jevsejevu labai naujai perskaitė *Altorių šešėly*, buvo labai įdomi jų paskaita, jų diskusija. Tikrai, tas kritiškas rakursas dar nėra labai matomas.

I. B.: Esti kūrinių, kurie labai išgarsėja ir po tam tikro laiko. Pavyzdžiui, aš verčiau Hermano Melville'o *Mobį Diką*. Pusanthro šimto metų jis buvo užmirštas. Staiga jį atrado vokiečiai, išleido, ir jis suspindo pasauline šlove. Galbūt praėjus dviem šimtams metų *Altorių šešėly* staiga...

V. G.: Visaip gali būt, bet tikimybė, manyčiau, tikrai nedidelė.

Pokalbį parengė
Justina Sinkevičiūtė ir Gintarė Bernotienė